

Literární reportáže

Alena
Wagnerová

maraton

m

Literární reportáže

Alena
Wagnerová

Literární reportáže

Praha 2022
maraton

Knihu finančně podpořil Česko-německý fond budoucnosti

Knihu finančně podpořilo Ministerstvo kultury České republiky

**MINISTERSTVO
KULTURY**

© Alena Wagnerová, 2022

© Maraton, 2022

ISBN 978-80-88411-12-3

OBSAH

Úvodem / 9

CESTOU K PRAŽSKÉMU JARU

Tiší v zemi / 13

Hamleti a Donkichoti jsou naši předkové... / 28

Daleko je měsíc domova / 66

Každý strom šumí jinak / 78

Fyzikové aneb deset dní, které neotrásly světem / 105

Živá a mrtvá voda / 116

Povrchní zpráva z Bratislavy / 127

Mlhy na blatech I / 136

MÍSTA A OSUDY

Mlhy na blatech II – od kolektivizace k reprivatizaci / 149

Košice na cestě do Evropy / 156

Zdeněk Kafka – Kafkův nezvedený bratranec

a jeho americká mišpoche / 167

Jedna kapka z moře / 174

Čtyři setkání s vilou Tugendhat / 179

„Člověk prostě nemůže jinak“ – Německo

a uprchlická krize / 187

Akta Gabriely E. / 198

Uprchlíky v Německu dohonil všední den

a Němce teror IS / 209

Ravensbrück dnes – z místa utrpení místo paměti / 220

Ohlédnutí za jedním životem / 227

Broumovský měsíc / 240

Ypry – první světová válka je zde ještě stále přítomná / 246

Ediční poznámka / 253

Úvodem

I reportáž jako literární a publicistický žánr má svou historii a své proměny. V padesátých letech to byla v socialistickém Československu ideologie, která určovala, co je žitá skutečnost společnosti a jak o ní psát. „Socialistický reportér,“ čteme v knize *Umění reportáže* z roku 1961, „vědomě spojuje věrnou znalost skutečnosti se svou marxistickou stranickostí.“

Už od roku 1958 ale existoval měsíčník *Plamen*, který byl založen pro obrodu marxismu a znovunalezení léty dogmatismu ztraceného smyslu revoluce. Poutal na sebe řadu mladých začínajících autorů z generace narozené ve třicátých letech. Nejen odvážná nová česká próza, ale i literární reportáže, které v *Plameni* vycházely, tu znamenaly rekonstrukci žité skutečnosti a osvobození od ideologického dohledu. A právě oněch šest reportáží z kapitoly „Cestou k pražskému jaru“ vyšlo v měsíčníku *Plamen* v letech 1965 až 1969, než ho počínající normalizace zakázala, protože ideologie a dogmatismus znovu získaly svou moc nad lidmi pod pásy sovětských tanků. Další dva texty už byly otištěny v jiných časopisech a o něco později. Jak jsem se tehdy dozvěděla, byla to právě reportáž o sudetských Němcích ze Šumavy s názvem „Každý strom šumí jinak“, proti jejímuž uveřejnění měli tehdy protestovat zástupci NDR.

Texty z druhé části knihy, pojmenované „Místa a osudy“, vznikaly až v době po mém legálním odchodu do Německé spolkové republiky a velmi často vycházely dvojjazyčně. Jsou komornější

a individuálnější než reportáže z *Plamene*. Ale ať už tomu je jakkoliv, šedesátá léta mířící k pražskému jaru mne formovala jako autorku i jako člověka, reportážemi a tématy, která jsem v nich zpracovávala. Teorií literární reportáže jsem se sice nikdy nezabývala, ale (možná právě proto) vím, že jejím základem je – jak to říká Mariusz Szczygieł – pochopit druhého člověka. A já k tomu dodávám, že i pochopit vztah mezi jeho osobním životem a velkými dějinami, v nichž mu bylo žít. Což ovšem také znamená umět poslouchat.

Alena Wagnerová

říjen 2022

CESTOU K PRAŽSKÉMU JARU

TIŠÍ V ZEMI

[1967]

Patří už k Praze tak, jako by ani neexistovaly – ty desítky pomníků a desek se jmény padlých v Pražském povstání. Jednou do roka před nimi stojí trochu rozpačitá dvojice pionýrské stráže. Na protějším chodníku dělá obličej a všelijak se šklebí hlouček spolužáků. Jak se nerozesmát? Ti dva na stráži stojí a dívají se hned k zemi, hned někam do neurčita. Ale za chvíli to přece jenom nevydrží a mrknou před sebe, aby pak rychle obrátili oči v sloup a bojovali svůj boj se smíchem. Jednou, dvakrát, třikrát, dokud je nevystřídají. Možná že právě tato nedůstojná stráž je ze všech nejvěrnější. Vždycky znovu budeme přece přitahováni touhou podívat se do tváře slunci, smíchu a smrti.

Co je to vlastně „věrni zůstaneme“?

„To bylo v sobotu v poledne. Zrovna jsem dovařila oběd. Najednou volali z rozhlasu o pomoc. Náš táta se hned zvedl, že tam jde. Já jsem mu říkala: ‚Karle, počkej, máš tady polívku.‘ Ale on jenom mávl rukou, že to počká. Ani ne za hodinu už byl nebožtík. Starší chlapec vyběhl za ním, ale poslal ho zpátky. Dole ještě s jinými rozlámali starou židli. Každý si z ní vzal kus a šli. V Železné ulici stáli dva němečtí důstojníci. On se na ně s tím klackem vrhl. Jeden z Němců zvedl ruce, že se vzdává, ale ten druhý držel v kapse revolver a střelil našeho tátu do břicha. Já jsem zatím byla s dětmi ve sklepě; nic jsem nevěděla. Kluci

mě hrozně zlobili. Všechny ženy z domu tam měly svoje muže, jenom já tam byla sama. Ale já jsem se o něj vůbec nebála. Kdepak Karel, tomu se přece nemůže nic stát. Tím jsem si byla jistá. On byl chlap jako ze železa. My jsme tady v domě oba vyrostli. Já jsem ho moc dobře znala, i všecy jeho kousky, co tropil jako kluk.

Všichni už věděli, že je mrtvý, ale mně to nikdo neměl odvalu říct. I náš kluk to věděl, zaslechl to mezi lidmi. A taky mi nic neřekl. Jenom oba strašně zlobili. Mladší chtěl chodit vždycky až k nám nahoru na záchod. Do třetího patra. Strílelo se, já musela s ním. Hlídala jsem ho, to zrovna hořela radnice a z nebe se jako sníh na dvůr snášela spousta ohořelých papírů. Že to nebouchlo radši do nás, radnice mohla zůstat ušetřená.

Ve středu dopoledne jsem slyšela, že na Staroměstském náměstí dávají pro děti mléko. Když jsem vyšla z domu, dal mi nějaký člověk do ruky lísteček, že manžel je raněný a leží v nemocnici na Karlově. Tak, jak jsem byla, tu bandasku na mléko v ruce, jsem se sebrala a šla tam; kluci oba se mnou. A zpozvzdálí nás sledovali manželovi kamarádi z práce. On pracoval u firmy jako instalatér. Já jsem byla docela klidná. Pořád jsem si myslela, že jemu se nikdy nic nestane. Na Karlově mi řekli, že je mrtvý a že si ho musím sama najít. Ani jsem neplakala. Když jsem se to dozvěděla, to daleko nebylo tak zlé jako za dva za tři měsíce potom. Pak jsme přišli do té místnosti. Leželo jich tam plno na zemi, možná sto padesát, puch tam byl. Šli jsme od jednoho k druhému. Poznala jsem ho podle svetru, co jsem mu pletla, a podle vlasů. Břicho měl holé, plné zaschlé krve a uprostřed takovou docela malou čistou kulatou díрку. Někáký pán tam ke mně přišel a gratuloval mi, že byl jeden z prvních, kdo v revoluci padli.

Pak jsme mu přinesli šaty, umyli ho a oblékli. Když jsme ho obrátili, vytekla z něho ještě kaluž krve. Na Olšany jsme ho pak

vezli na dvoukoláku. Hrob mu byl krátký. Jeho kamarádi museli sundat kabáty a ještě kus vykopat.

Bylo mi pětatřicet, když jsem ovdověla. Penzi jsem sice dostala, ale to nestačilo. Už na začátku června jsem nastoupila jako uvaděčka ve Smetanově divadle. Chodila jsem ve smutku, přes ruku programy; když se pak za tmy rozhrnula opona a já jsem viděla, jak všichni manželé tam sedí spolu, přišlo mi to vždycky tak líto, že jsem brečela. A lidi se mě ptali: Paní, co je vám? Ale pak jsem toho musela nechat. Kluci by byli doma úplně zvlčili. Ten jeden sebral někde starou bouchačku a já jsem postřelil svého kamaráda. Jeho otec, oni tady měli vinárnu, když se dozvěděl, co se stalo, zval pak naše kluky každý den k sobě na oběd. A já jsem mu tam chodila přes poledne vypo-máhat. A pak jsem pracovala jako uklízečka, až jsem je nakonec přece vychovala. Hned po válce mi nabízeli krásný třípokojový byt s koupelnou. To mi naši kluci dodneška vyčítají, že jsem ho tenkrát nevzala a zůstala tady, v jedné místnosti, bez koupelny, záchod na pavlači. Jenomže já jsem se tady od toho nedokázala odloučit.“

„V sobotu dopoledne jsem měla službu v ordinaci. V poledne za mnou přiběhli naši chlapi a hned na doktora: ‚Tak doktore, vy ještě nic nevíte? Je tady revoluce. Jdem do toho!‘ Domů přišli až v sobotu večer. Copak já vím, kde všude běhali. Jenom se vrátili, hlásil rozhlas, že se mají dostavit odborníci na letecké motory. Muž pracoval jako vedoucí jemné mechaniky v Leteckém ústavu v Letňanech, a tak když to uslyšel, naskládal si do aktovky nástroje, sebral kluka a šli. Náš kluk, ten byl vůbec k neudržení. Když začalo Slovenské národní povstání, museli jsme mu každý den chodit naproti do práce, aby nám neutekl na Slovensko k partyzánům. Ale daleko se nedostali. Už v Kobylicích

po nich stříleli, a když přišli k Trojskému mostu, viděli, že přes řeku se nedostanou.

V neděli ráno rádio vysílalo, že se mají stavět barikády. Lidé byli ochotní, každý hned šel a pomáhal, jak mohl. I svůj nábytek nosili, jenom aby byla barikáda hodně vysoká. Dopoledne šel náš kluk do Libně pro chleba. Bylo poledne, a on nikde. Ve čtyři hodiny odpoledne přijel na autě s vlasovci. Dali mu granáty, střelivo, zbraně. Já ani nevím, kde potom naši všude byli, myslím, že taky na Okrouhlíku.

V pondělí ráno byli zase z domu, ale brzy přišli zpátky. Říkali, že se k nám ze všech stran stahují SS. Potom šli na půdu a začali střílet. Najednou jsem je slyšela, jak letí dolů po schodech. Ale to už Němci stáli před domem. Viděli, že se z půdy střílelo, vtrhli do domu a rovnou nahoru. Když na půdě nikoho nenašli, běželi do sklepa a všechny, co tam byli, vyhnali ven. Celkem šest mužů. Ale ti ostatní nic nedělali. Jenom naši dva. Hnali je před sebou jako zvěř. Já jsem prosila za chlapce. 'Vždyť je to dítě,' plakala jsem. Bylo mu šestnáct a deset měsíců předtím nám umřel jeho mladší bratr. 'Jaképak dítě,' řekl mi ten esesák. 'Podívejte se, má boty od bláta. Partyzán je to.' Nás ženy pak nechali v domě, ale je vyvedli ven. Potom jsme slyšely dávku ze samopalu. 'Ježišmarjá,' řekla jsem, 'oni nám je zastřelili.' – 'To snad ne, to snad ne,' opakovala v jednom kuse sousedka.

Netrvalo dlouho a do domu přišli další vojáci. 'Kde máte muže?' ptal se nás jejich velitel. Byl to lékař. 'Tam leží venku, zastřelení,' řekly jsme jim. On vyšel ven, a když je uviděl, řekl jenom: 'Tohle se nemělo nikdy stát.' A nařídil svým vojákům, aby nám je odnesli do domu. Jak je nesli, ukázalo se, že dva z těch mrtvých ještě žijí. A ten německý lékař je oba ošetřil a obvázal.

Odpoledne zastavil před naším domem německý tank. Vystoupili dva vojáci a chtěli po nás, abychom okamžitě sundali československou vlajku, která visela z balkonu, nebo že začnou

pálit. Pověsil ji tam náš domácí, pak si všechno zamkl a utekl. My jsme se k ní vůbec nemohly dostat a dole stáli dva vojáci a mířili na nás. Potom jsme s nimi musely jít do prádelny a před jejich očima spálit naši vlajku pod kotlem.

V úterý 8. května jsme měli pohřeb. Ani řádné rakve už nebyly, jenom obyčejné bedny. Na hřbitově po nás stříleli, ani jsme nemohli hroby řádně zasypat.

Druhý den po pohřbu ve tři hodiny odpoledne najednou někdo zazvonil. Šla jsem otevřít. Mně bylo tenkrát všecko jedno. Já myslela, že beztak nebudu. Ještě před deseti měsíci jsme byli čtyři – táta, dva kluci a já –, a teď najednou jsem zbyla z celé naší rodiny sama. Před domem stáli Rusové a chtěli se umýt. Ale to už přiběhly ostatní ženské z domu a všechny jsme začaly brečet. Ti vojáci, když pochopili, co se nám stalo, by nám tam byli nechali všechno, co měli. Potom se umyli a jeli dál na Trojský most.“

Co je to vlastně „věrni zůstaneme“? Čemu máme být věrni? Člověku, myšlence, ideálu, životu žitému nebo obětovanému? Ale věrnost je možné pochopit také docela doslovně: jako obrázek na stěně a úděl vdovy s jedním, se dvěma, se třemi dětmi. Úděl samoty až do konce života.

Vedle těch, kteří život mění, tu musí být vždycky také ti, kteří jej přijímají tak, jak přichází. Kterí se neptají, ale jsou nakonec vždycky ochotni přinést oběti. A pak ještě po letech docela cizímu člověku, kterého nikdy neviděli, odevzdat svůj příběh. A je to často poprvé, co ho vyprávějí, protože se jich na něj prostě ještě nikdy nikdo neptal.

„V únoru, po tom velkém náletu, odvezl manžel mne i děti na venkov. Na začátku května nám vzkázal, abychom se vrátili do Prahy. Pátého května ráno jsem přijela a v poledne začala

revoluce. Dopoledne jsem ještě honem běžela nakoupit, neměla jsem pro děti ani mléko. Na půl cesty k Vyšehradu jsem potkala manžela s puškou přes rameno. Povídám mu: ‚Proboha, táto, kdes to vzal?‘ – ‚O to se nestarej, to není tvoje věc,‘ řekl mi. ‚Jdi domů k dětem, já přijdu.‘

My jsme se vlastně naposledy pohádali. To bylo v úterý. Přišel chvilku před polednem. Já měla zrovna hotový oběd, dávala jsem na stůl, když volala o pomoc Staroměstská radnice. Manžel už nechtěl čekat ani minutu, že tam musí jít. Já jsem mu povídala: ‚Copak tam skutečně musíš jít? Něco se ti stane. Máme tři děti. Co bude pak?‘ – ‚A to jsi Češka?‘ řekl mi. ‚Že se nestydíš!‘ To bylo naposledy, co jsem ho viděla. Malá pak přišla za mnou, že si ve vrátnici bral náboje a vzkazuje, že se brzy vrátí. Ještě s jedním kamarádem se dostali až na náměstí. A tam ho, když přebíhal silnici, zasáhla kulka. Nějaká Němka ho střelila z okna Staroměstské radnice. Ten jeho kamarád, když viděl, co se stalo, měl najednou všeho dost a vrátil se. Všichni na fakultě věděli, že manžel je mrtvý, jenom já ne. Mě napadlo, jestli se mu něco nestalo, když pořád nešel. Ale pak už jsem neměla na žádné úvahy čas. Z Pankráce přes nás stříleli, střepiny nám litaly až do kuchyně, dopoledne jsme museli všichni do krytu. Večer tam najednou kdosi přiběhl, že od Vyšehradu jede německý tank. Všechny v tom krytu jsem přece znala, najednou to byli cizí lidi. Sebrali se a utekli a nás ještě s jednou paní tam nechali. Já jsem měla tři děti, ona dvě. Děti spaly a my jsme seděly proti sobě, samy v tom obrovském sklepe, ani jsme nemluvíly a čekaly, co bude dál.

Ve čtvrtek dopoledne jsem šla nakoupit a obchodník mi kondoloval. Tak jsem se dozvěděla, že manžel padl.

Ležel v kostele u svatého Štěpána. Šla jsme tam pěšky, celou cestu jsem plakala. V Žitné ulici jsem potkala ruské vojáky. Ptali se, co se mi stalo. Když jsem jim řekla, že mi padl manžel, začali

všichni salutovat. V kostele bylo plno mrtvých. Leželi jenom tak, na holé zemi, obličejy přikryté. Šla jsem od jednoho k druhému, odkrývali je přede mnou, až jsem skoro na konci druhé řady našla manžela. Jeho kamarádi ho pak převezli k nám na lékařskou fakultu. Tam jsme ho umyli a oblékli. Jeden kamarád mu do rakve daroval svoje tmavé šaty. Pak až do pohřbu manžel ležel v lednici na patologii. Já jsem tam za ním každý den chodila. Tolik krásných mladých lidí tam bylo. Všichni mrtví a teď už začínali černat. Abych se dostala k manželovi, ležel až docela vzadu, musela jsem všechna ta těla překračovat, nebylo ani kam stoupnout. To místo, kde muž padl, bylo po revoluci obsypané květinami. Když jsem tam byla prvně, přišla ke mně domovnice z toho domu a přinesla mi peníze. Patnáct tisíc korun. To tam lidé skládali, jak chodili kolem.

Bylo mi dvacet devět let a zůstala jsem sama se třemi dětmi. Důchod jsem dostala, ale na úřadech mi pak kolikrát řekli: Co tam lezl, když měl tři děti. Ze služebního bytu jsem se musela vystěhovat, ale fakulta se o mne postarala. Dali mi byt a místo vrátné nahoře v ústavě. Ten první čas mi s dětmi hodně pomáhala jedna Němka. Ujala se švagra, když utekl z Říše, a po válce se starala i o mne, než ji odsunuli. A pak mi děti vzali do ozdravovny, abych se mohla trochu vzpamatovat. Ale chlapec tam dostal tyfus a zemřel. Ani ne pět měsíců po manželovi. A tak mi zůstala jenom dvě děvčátka. Dnes už jsou obě vdané. Starší bydlí tady se mnou. Nemůžou dostat byt. Spíme všichni v jedné místnosti. Teď se budou rozvádět. A já se jenom dívím, že za takových podmínek to těch pět let vůbec spolu vydrželi.“

„Copak já jsem věděla, co je to revoluce. To bych ho byla nikdy nepustila. Ale on by byl stejně šel, to já vím. Toho by nic nebylo udrželo. Ale je ho škoda. On měl dobrou hlavu, hlavně na

politiku. Zato já vůbec ne. Jenda se mi vždycky smál a říkával: ‚Proto jsem si tě taky vzal, aby mi bylo trochu veselo.‘

Dva měsíce před revolucí jsme se oba nechali vyfotografovat. Kdyby se s námi něco stalo, aby měl jeden na druhého památku. Oni měli v Dopravním podniku skupinu. Já jsem mu říkala: ‚Poslyš, neměl bys toho nechat?‘ – ‚Někdo to přece dělat musí,‘ řekl mi. Ale zbraní měli málo. To bylo takové národní nadšení. A ty oběti, ty snad musely být. Někdo v tom musel zůstat. Týden před revolucí se u nás dveře netrhly, každý večer u nás někdo byl. Ale pak najednou Jenda přišel, že už asi nic nebude. Ale že mi přece pro jistotu zabalí kufr, abych mohla utíkat, kdyby bylo potřeba. Já jsem nechtěla.

‚Vždyť říkáš, že už nic nebude,‘ povídala jsem.

‚Ale co kdyby hořelo,‘ říkal on.

Já jsem se smála. ‚Prosím tě, a co by tady mohlo hořet?‘

Já už vlastně ani nevím, jak odešel. Hned první den pouštěli vězně z Pankráce a pak stavěli barikádu u vozovny. To se přišel asi dvakrát domů převlíct, protože pršelo. Ale hned zase šel. Sedmého května ráno byl raněn. Měl jít do Nuslí jako spojka, ale poslal tam kamaráda, který měl dvě děti. Sám zůstal na barikádě, protože na ní to bylo nebezpečnější. Osmého května na ošetřovně zemřel. Před smrtí mi po kamarádovi poslal hodinky. A pak jsem dostala ještě jeho čepici, kravatu a zakrvácenou rukavici.

Jeho kamarádi mě hledali, ale já už jsem zatím byla u sestry na Vinohradech, protože náš dům Němci zapálili. Všechno, co jsem měla, tam zůstalo. Němci by nás snad byli všechny postříleli, kdyby jejich postup nebyli zadrželi vlasovci. Pak se z Dopravního podniku dozvěděli, kde jsem. Přišli mi říct, co se stalo s manželem, a šli se mnou do Husova sboru, kde byla sběrna mrtvol. Sama jsem si ho musela najít. Vypadal hrozně. Ústa otevřená, ani oči mu nezatlačili.

Nemohla jsem vůbec sehnat rakev. Nakonec ten člověk, který měl na starosti Husův sbor, mi ze známosti jednu rakev přenechal. Já sama jsem ho neznala, ale kdysi před lety byl Jenda jako svědek na svatbě jeho dcery.

Pohřeb měl na Zelené lišce. Z Dopravního podniku jely dva autobusy. Při smutečním projevu přivedli dva ruští vojáci k hrobu dva vlasovce. „Vidiš, to je taky tvoje oběť,“ říkali jim a chtěli je tam hned na místě zastřelit. Já jsem strašně vykřikla. Ti vlasovci byli takoví mladí chlapci, oči plné hrůzy. Oni je pak odvedli o kousek dál...

Mně se hrob na Zelené lišce nelíbil. Bylo tam pusto, jenom taková pláň vedle hřbitova. Když potom rozhodli, že se bude pochovávat do společného hrobu na Náměstí hrdinů, chtěla jsem, aby Jenda ležel tam. Nakonec mi to povolili. Za pár dnů, co tam ležel v zemi, se rakev skoro úplně rozpadla. Vůbec jsme ji nemohli z hrobu dostat. Když jsme konečně přijeli na Náměstí hrdinů, byl hrob zasypaný. Oni věděli, že máme přijet, ale bylo už pozdě, a tak si mysleli, že už žádný nepřijede. Jeho kamarádi museli ještě na kraji vykopat hrob a tam jsme ho uložili. Já jsem se potom taky přestěhovala na náměstí, abych to k němu měla blízko. A už se mi zdá, jako by tady pořád byl.

Ale teď je mají dávat z náměstí pryč kvůli dopravě. A tak bude můj Jenda potřetí pochovaný. Teď už tam v hrobě budou jenom kosti.“

Měly by právo vás vyhodit. Přicházíte jim připomínat nejtěžší chvíle, znovu obracet a přetřásat ten jejich kus těžkého života. Přivítají vás chlebem a solí. Uvaří kávu, posadí vás ke stolu a ještě přinutí, abyste si zápisník, který skrýváte na kolenou, položili pohodlně na stůl. A tím vás odsoudí, tváří v tvář osudu si psát poznámky.

Mají za sebou také své chvíle slabosti. „Na to já nikdy nezapomenu. Dole po ulici chodili Němci, naše máma vzala taky klacek,

vrhla se na jednu Němku a začala ji strašně mlátit. Ta Němka měla rezavé vlasy a malý kluk, co šel s ní, byl docela jako ona.“

Proč vlastně přicházíte? Čekáte, že u těch, kteří jsou přece nejvíc oprávněni, najdete odpověď na otázku po smyslu všeho, čím jsme prošli. Jenomže právě oni se neptají. Po dlouhé době tady potkáváte slovo vlast takové, jaké bývalo na stránkách čítanek, jako povinnost lásky a trpělivost. Ne jako nárok nebo výčitku. Jako ve starých mýtech a pověstech tu žije příběh bez výkladu, bez otázky, bez hodnocení. Prostý, dělný, neokázalý, hledá svůj smysl sám v sobě, uvnitř, nikoliv vně. Své otázky zodpovídá skutečným, ne tázáním se. A člověk, tolikrát zrůzněný hledáním smyslu, snad v první chvíli zklamán, že nenachází odpověď, pro kterou si přišel, začíná pomalu objevovat moudrost, kterou dosud neznal – moudrost přijímání.

„V sobotu v poledne volal rozhlas o pomoc. Manžel mi ještě pomohl do sklepa s kočárkem, abych měla hocha kam položit, kdybychom museli do krytu, a pak se šel hlásit. On Němce hrozně nenáviděl. Když jsme spolu někdy jeli tramvají a nastoupili němečtí vojáci, snažil se jim aspoň na nohu šlápnout, jak je nenáviděl. Měl k tomu svoje důvody. Za republiky byl na hranicích jako celník a všechno tam zažil.

V sobotu v noci se na nás přišel podívat, co děláme, a v neděli nám přinesl chleba, který dostávali na barikádě. V pondělí odpoledne vzkázal, že nám hrozí nebezpečí. Němci táhli od Kobylis do středu města. V pondělí večer padl u Trojského mostu. Ale já jsem se to dozvěděla až ve čtvrtek. Myslela jsem si, že se mu něco stalo, když nepřišel ani v úterý, ani ve středu. Byla jsem se na něho ptát, ale řekli mi, že odzbrojuje Němce. Až ve čtvrtek mi oznámili, že je mrtev. Ani jsem ho už neviděla. Všichni mi v tom bránili. Abych si ho prý raději uchovala v paměti takového, jako byl zaživa.

Tak jsem zůstala s chlapcem sama. Ale lidé v domě mi byli velice nápomocní.

Ten chleba, co nám přinesl tenkrát v neděli, ještě mám. Schovala jsem ho, aby hoch viděl, co jedli barikádníci. Dnes už je to všechno jako pohádka. Dvaadvacet let. Ale vždycky, když přijde květen, se mi zdá, že je to vlastně teprve hrozně krátká doba.

Je pochovaný na Olšanech. V jednom hrobě se švagrem. A my si tam se švagrovou vždycky říkáme, že kdyby naši muži dnes vstali, asi by se k nám sotva hlásili, jaké už jsme báby.“

„Já jsem nevěděla, že pracuje v odboji. To on mi neřekl. Od toho velkého náletu v únoru jsem byla s dětmi u rodičů na venkově a manžel tam za námi občas jezdil. Třetího května najednou přišel s kamarádem. To už začínali uzavírat silnice. Já jsem je ani nechtěla pustit zpátky, ale oni že za každou cenu musí ještě odpoledne jet. Co s ním pak v Praze bylo, to ani nevím. On byl v osmatřicátém za mobilizace na hranicích, střílelo se tam. Šel vždycky do nejhoršího. Ostatní ho kolikrát brzdili, ale on si nedal říct. Musel do toho jít. V neděli už byl zraněný na hlavě a ruce. V pondělí ráno padl na barikádě u Balabenky. Šest jich tam zůstalo. Dostali zásah pancéřovou pěstí. Úplně je to roztrhalo. Zůstaly mi po něm hodinky. Je na nich přesně vypálené, v kolik se to stalo – čtvrt na deset.

Já jsem byla zatím venku u rodičů. V lesích tam bylo plno Němců. Napřed hlídkovali, potom už spíš utíkali a schovávali se. Skoro líto mi jich bylo. Jeden mi ukazoval fotografii: ženu a dvě děti. Říkal, že je už dva roky neviděl. Ale stejně se, chudák, domů nedostal. Jak pročesávali lesy, tak ho zastřelili.

Pak mi přišli známí říct, že manžel padl. Teprve 12. května jsem se dostala do Prahy. Šla jsem k bratrovi, ti zrovna přišli

z pohřbu. Já jsem tomu dlouho nevěřila, že je mrtvý. Pořád jsem čekala, že se vrátí. Kolikrát v noci se mi zdálo, že někdo klepe na dveře. Vyskočila jsem z postele a šla se podívat. Nikdo tam nebyl. Tak jsem zůstala s dětmi sama. Co jsem měla věci schované v rodině, kdyby se náhodou bombardovalo, to všechno se někde ztratilo. Jednomu příbuznému manžel půjčil peníze, to mi také nikdo nevrátil. Dal si ke krejčímu do správký kabát, ten už jsem taky nikdy neviděla.

Zpočátku jsem tu samotu hrozně těžce nesla. Najednou jsem byla na všechno sama. Manžel byl pekař, dělával hodně noční směny, někdy přes den býval doma. Ale on si člověk nakonec zvykne sám. Holka, ta se mnou hodně cítila. Kolikrát říkala: ‚Mami, a proč já nemám tatínka? Já bych taky chtěla mít tatínka.‘ Dnes má děti tak velké, jako byla sama, když táta padl. Tak se to točí všechno dokolečka. Mně se někdy zdá, že už to ani není pravda. Není to nic záviděníhodného, když se něco takového stane. A pak vidíte, že na vás lidi pohlízejí, jako že ten stát vykořisťujete, když vám platí důchod. A ouřada vám řekne, že tam přece nemusel chodit, když měl dvě děti. Klukovi bych dala radši válečkem do hlavy, než bych ho pustila, kdyby se zas něco takového stalo.

Já na to všechno hrozně nerada myslím. Já jsem to vlastně ještě ani nikomu nevykládala. Mně se pak v noci zdají hrozné sny. A druhý den jsem z toho celá rozlámaná. O manželovi se mi už dlouho nezdálo, ale o rodičích, hlavně o rodičích se mi zdá. Často jsme zase spolu a pracujeme kolem domu nebo na poli. Takové sny mám ráda, ale většinou se mi zdá o hřbitově, o rakvích, že někdo umírá. Tak třeba minulý týden. Maminka seděla na posteli, na hlavě šátek, a umírala. Já nevím, co mě to napadlo, povídám jí: ‚Maminko, přimluv se za mě.‘ Ona na to nic neřekla, jenom kývla hlavou, že ano. A já jsem řekla ještě: ‚A za tatínka taky.‘ Ale ona nic. A já jsem ji prosila a tak dlouho

opakovala – za tatínka taky –, až nakonec kývla, že se za něj přimluví. Kde se to jenom bere, takové sny?“

„Já o tom nerada mluvím. To byla přece povinnost. A byli jiní, udělali víc než můj muž. A potom, když vám někdo řekne, proč tam lezl, když měl tři malé děti, tak se vám o tom už vůbec nechce mluvit. Tenkrát se na to tak nikdo nedíval. To za těch dvacet let se všechno změnilo.

Pátého května dopoledne jsem zrovna prala. Pak bylo pole-dne a začala revoluce. Chtěla jsem to prádlo ještě dodělat, ale když jsem šla pro vodu, začali po mně Němci střílet.

V sobotu odpoledne byl můj muž v obchodě. Když slyšel vý-zvu z rozhlasu, zavřel, stáhl roletu a šel. Tak jak byl, v černém pracovním plášti. Pak mi říkali, že byl jedním z prvních, kteří se dostavili. Peníze, všechno nechal v obchodě. V sobotu večer se na nás přišel podívat, co děláme. My jsme byly doma samé ženy – tchyně, švagrová a já, a pak naše děti. Ale nebály jsme se. Říkaly jsme si, že tam, kde jsou děti, se přece nemůže nic stát. V noci z neděle na pondělí přišel manžel znovu. Ráno se už nemohl dostat zpátky. V polích okolo nás se zakopali Něm-ci, jak někdo vyšel z domu, hned po něm stříleli. Pak nás zača-li obsazovat. Šli od domu k domu. Řvali a vyháněli lidi. To bylo pořád jenom slyšet – los, los. Pak začali kopat do našich dve-ří. Náš táta, aby nás chránil, vyšel z domu první. Oni se na něj hned vrhli, začali ho kopat a křičeli: ‚Partisan, partisan.‘ Jeden z vojáků ho střelil do prsou. Manžel klesl, ale ještě se nadzve-dl a ohlížel se po nás, kde jsme a co s námi je. Esesák, který ty vojáky vedl, k němu skočil, vytáhl pistoli a střelil ho do hlavy. Když jsem vyšla na práh, zdržela jsem se trochu s kočárkem, zastrkoval zrovna pistoli. Takový hezký chlapec to byl, a řádl jako pominutý. Modré oči, kudrnaté vlasy, ten obličej já nikdy

nezapomenu. Nebylo mu víc než čtyřadvacet let. Já jsem se k němu rozběhla a křičela jsem: ‚Proč jste to udělal? Proč jste to udělal? Vždyť má tři děti!‘ Ale on jenom řval: ‚Partisanen schiessen! Partisanen schiessen!‘ Jeden z jeho vojáků se přede mne postavil a řekl mi: ‚Mutti... Radši jděte. Co se dá dělat, to je válka.‘ A už nás hnali. Můj muž tam ležel v trávě, takové malé černé klubíčko, v tom plášti, jak vyšel v sobotu z obchodu. V Horní Krči nás Němci všechny nahnali do sklepa. Když jsem tam chvíli seděla, přišlo mi na mysl, že manžel možná ještě žije, že je třeba jenom zraněný a já bych ho mohla zachránit. Vyběhla jsem ven. Před domem stál voják s puškou a zastavil mě. Když jsem mu všechno řekla, začal na mne mluvit slovensky. Poslal mě před sebe a s napřaženou puškou šel pár kroků za mnou. Na konci ulice stála skupina mužů obklíčených vojáky. Teprve teď jako bych si byla uvědomila, co se vlastně stalo. Najednou mi podklesly nohy. A ten můj voják přivedl ze skupinky mužů jednoho, aby mě podpíral. A tak všichni tři, ten voják za námi s puškou připravenou k výstřelu, jsme přišli až k místu, kde ležel manžel. Já jsem si k němu klekla, vzala jeho hlavu do náruče a chvíli tam zůstala. Ale viděla jsem, že je už mrtvý. Pak jsme šli zpátky. Na rohu ulice se mi oba nějak ztratili a já jsem šla zpátky do krytu. Před domem stál jiný voják a hnal mě pryč do pole. Tam chodila spousta lidí, pořád přiváděli další. Pak se tam najednou objevil ten můj voják, něco tomu druhému řekl, ten se o mne už víc nestaral a já jsem se vrátila do krytu k dětem.

Hned první den po osvobození jsem potkala naše barikádníky, jak vedou zajaté Němce. Já jsem nevěděla, co mám dělat. Jestli na ně mám plivnout, nebo začít plakat. Jakési zadostiučinění, takovou úlevu jsem cítila, že naši lidé vedou Němce, že jsme se přece jenom dočkali, ale zároveň mi bylo něčeho líto. Copak oni to nemohli včas pochopit, že my máme taky svoji čest, že musíme proti nim bojovat?

Když jsme pak tátu pochovali, začala jsem znovu obchod. Ze všech zásob tam zůstala jenom dvě kila cukru. Zboží bylo nezaplacené, v pokladně nechal manžel celou tržbu, to bylo také pryč. Všechno jsem musela zaplatit. V roce 1946 jsem obchod předala družstvu. Celý den za pultem, doma tři děti, to nešlo. Pak jsem si udělala kurz Červeného kříže a v létě jsem vždyc-ky jezdila na tábory a do ozdravoven, abych si trochu přivydělala. A jinak jsem byla s dětmi. Dcerce bylo jedenáct, chlapci šest, ta nejmenší měla rok. Chtěla jsem, aby z nich byli řádní lidé, jak to byla moje povinnost. Té nejstarší se po tátovi hrozně stýskalo. Ono v těch dětech z toho vůbec něco zůstalo, ten stesk v nich je.

Tak jsem byla s dětmi sama jedenáct let. Pak jsem poznala jednoho člověka. Byl v Mauthausenu, nechal tam zdraví. Poro-zuměli jsme si. Tolik toho prožil a zůstal sám. Začal mi trochu vypomáhat s penězi a já jsem mu zase občas zašla poklidit, vy-prat a uvařit. On k nám jenom chodí. Tolik obětoval pro vlast, je to čestný člověk, zasluhuje si, aby byl k němu někdo trochu laskavý. Ale moje srdce, to patří navždycky tátovi. Měla jsem s ním přece tři děti a byl to tak hodný člověk. My se spolu ta-ky pobavíme, povykládáme si, ale tak veselí už nejsme. Lidé se dovedou kolikrát tak bezstarostně bavit a radovat se z každé maličkosti, třeba že se jim podařilo něco koupit. To já už nedo-vedu. Když člověk prožije něco takového, to navždycky ztratí tu srdečnou veselost. To už pak může jenom dávat sám ze sebe.“

S každým novým setkáním jako by ve vás ubývalo odvahy jít dál a znovu se ptát. Až pak najednou je jasné, že právě tento rozhovor je poslední, že už nedokážete zazvonit u dalších dveří – v Krči, na Žižkově, v Kobylisích, na Pankráci, v Holešovicích... Hlasy umlka-jí, chodníky se prázdní, zůstává jenom řádka stromů v otřískané ulici. To, co bylo, se znovu propadá do ticha.

HAMLETI A DONKICHOTI JSOU NAŠI PŘEDKOVÉ...*

[1966]

*Tím je dáno, že je musíme překonávat –
právě proto, že je milujeme...*

Karel Hiršl

Rok 1943 v Protektorátu Čechy a Morava, sedm měsíců po heydrichiádě. Hojnost nedostatku, hojnost mrtvých, hojnost vězňů, hojnost očekávání, vysychající a znovu se obnovující pramínky naděje, odvahy a statečnosti... Jedním z nich se stal i jejich příběh. Začal ale už o několik let dřív, v září 1938, a na jeho úplném počátku stojí léta 1918 až 1926, kdy se narodili do tohoto světa. Je to příběh, který je ještě stále mezi námi. Pro každého jinak.

Chodíme stejnými ulicemi Prahy, můžeme třeba stokrát vyběhnout po schodech domu na Nikolajce na Smíchově, přicházíme na IV. dvůr Malé pevnosti, překračujeme práh cely 44, ze které oni vyšli naposledy, stojíme na ztichlém popravišti... Co zůstalo z jejich naděje?

* Text vyšel na pokračování v 7. a 8. čísle *Plamene* roku 1966 a je zde o něco málo zkrácen. První text týkající se Předvoje „I živi jsou hanby nedojdeme“ vyšel také v 5. čísle *Plamene* v roce 1965, úvodní odstavec je z tohoto textu. Na základě těchto textů a dalších rozhovorů s žijícími členy Předvoje vyšla v roce 1968 kniha *Neohlížeť se, zkameníš*, v druhém vydání pak roku 2022. – Poznámka autorky.

Píše se školní rok 1937/38

Každý den úderem půl osmé směřují kroky kvintána Karla Hiršla k budově Vančurova gymnázia v Husově ulici na Smíchově. Kouř smíchovských komínů stoupá vzhůru, Kinského sady voní, jednou jarem, podruhé létem, potřetí podzimem. Všechno je ještě bezstarostné – šest všedních dnů navlečených jako na šňůrce končí velkým korálkem neděle, k níž stejně jako slavnostní oběd a odpolední procházka s rodiči patří i ranní bohoslužby v evangelickém kostele pod Santoškou. Klasifikační údobí dělí rok na čtyři části, jejichž nálada se řídí především nadějemi, které skýtá sousední dívčí gymnázium, a pak také známkou z chování. Rukávy a kalhoty se krátí s pravidelností, s níž se pohybují figurky apoštolů na Staroměstském orloji; zdá se, že život, tak jak je, bude trvat nejmíň tisíc let. Opravdu se to jenom zdá.

O velkých přestávkách, kdy se dvojstupy žvýkajících studentů zvolna sunou školní chodbou pod nezbytným dohledem profesora, který nedostatek vlasů zakrývá kloboukem, potkává Karel Hiršl vysokého štíhlého septimána Václava Dobiáše; v davu septimánů se objevuje další tvář, známá z nedělních bohoslužeb na Santošce – Jiří Staněk, vždycky v kruhu živě debatujících přátel Miloše Kalába, Karla Risingera a Františka Vrby. Kdesi mezi terciánským potěrem, na který lze prozatím shlížet jen s laskavou útrpností, se hemží ještě jiná nerozlučná čtveřice – Radovan Richta, Antonín Růžek, Karel Šmirous a Jiří Vrba. Ale ta vystoupí z nerozlišeného množství tváří až o nějaký rok později, stejně jako Nataša a Želmíra Kálalovy, Karel Kosík, Jaromír Mrkos, Evžen Šesták a další, o nichž ještě nic nevíme.

Kolikrát každý z nich ve školní lavici té které školy během dlouhých osmi let, v nichž se z dítěte stává dospělý člověk,

slyšel slova o demokracii, svobodě a lásce k vlasti? Jak často se – a nejenom tady – plýtvalo slovy humanita, láska k člověku, mravnost, mravní řád? Většina z těch, kteří sedí ve školních lavicích, jim věří, bere je doopravdy s vážností mládí, které ještě neví, jak snadno se ze slov stávají fráze.

Vančurovo gymnázium na Smíchově, mezi studenty stručně a výstižně nazýváno „Vančurárna“, bylo známé svou živou kulturní tradicí. Bylo to nepochybně i vlivem osobnosti literárního kritika Vojtěcha Jiráta, který zde ve třicátých letech učil, že na tomto ústavě patří zájem o kulturní dění, literaturu a filozofii mezi věci téměř samozřejmě předpokládané. Každý rok se studenti Vančurova gymnázia účastnili soutěže pražských středních škol v přednesu latinské poezie a nestalo se skoro nikdy, aby se po soutěži neobjevil na školní chodbě další diplom nebo vavříin, utržený v tomto ušlechtilém klání. Kolikrát se tu ozývala známá pasáž z Ovidiových *Proměn*:

Aurea prima sata est aetas, quae vindice nullo...

Zlatý vzešel pak nejprve věk, kdy zákona, soudce člověk byl prost a od sebe sám ctil věrnost a právo. Nebylo trestu ni strachu, a hroživá slova se nečtla, vyrytá v kov, a prosící dav se nemusel báti soudcových úst: ač neměli obhájce, bezpeční byli...

(překlad Ferdinand Stiebitz)

Ale jak málo už platila ta slova o prvotním štěstí lidstva pro situaci roku 1937. V Evropě se neodvratně schylovalo ke světovému zápasu a člověk mohl ovidiovský zlatý věk prožít nanejvýš v dětství a raném mládí. I ti, kterým bylo v době španělské občanské války patnáct, žili většinou v tomto ráji polodětských představ a snů, v důvěrně blízkém prostředí své každodenní zkušenosti a školní práce. A i když viděli to, co se děje, necítili se ohroženi, svět k nim doléhal jen jako něco vzdáleného

a cizího. Jejich o rok o dva starší kolegové už zatím procítali do života, jaký skutečně je. Do světa, v němž se neustále zvětšovala propast mezi bohatstvím a chudobou, do světa, jehož neřešitelné rozpory se staly živnou půdou fašismu. A toto poznání skutečnosti bylo pro ně pobídkou k jednání.

*Mládí,
to je vše, co okovy láme,
co volá jménem hochů a děvčat,
jménem všech:
My život na zemi předěláme!*

recitovali oktáváni z „Vančurárny“ ve voicebandové skupině, kterou založili spolu s oktávánkami ze sousedního Drtinova dívčího gymnázia, na Smíchově známého jako „Drtinárna“ nebo „Drtinka“. Takových voicebandových skupin bylo v druhé polovině třicátých let na pražských středních školách víc. Byly to výhonky pokrokového studentského hnutí soustředěného kolem časopisu *Mladá kultura*. V provolání, jímž časopis otevřel v březnu 1935 svoje první číslo, stálo:

Kolegové a kolegyně!

Za hranicemi tohoto státu nejvyspělejší díla lidského ducha jsou házena do ohně a lidé, kteří chtěli pracovat a nakrmit hladovějící, jsou vražděni jménem člověka, který nebyl ani ukřižován, ani nedal jíst hladovým. Uprostřed přepychu a sýpek přetékačících obilím umírají lidé hladem, křesla lidí, kteří měli spravovat osudy států, bortí se hnílobou korupce, světem táhnou milionové armády lidí bez práce a půda světa je napájena krví těch, kteří lidským právem hájili svou existenci.

Kritéria, jimiž nás učí nebo učila soudit střední škola, se hroutí a nedostačují! (...)

V hlavách nás mladých kupí události našich dnů tolik problémů, které řešit pokládáme za svou povinnost – protože jsme mladí. (...)

V klubech *Mladé kultury*, zakládaných na středních školách v celé republice, bylo možno v těch kritických dobách vidět vedle sebe bývalé komsomolce, příslušníky YMCA a YWCA, etického hnutí a dalších protifašisticky zaměřených organizací různých politických odstínů. *Mladá kultura*, která v roce 1937 měla už 2400 organizovaných klubových členů, tak ztělesňovala mezi studentskou mládeží politiku široké lidové fronty.

Mezi příznivce *Mladé kultury* patřila celá umělecká levice, především Adolf Hoffmeister a Vladislav Vančura, a přirozenými středisky mladokulturníků se stala i dvě divadla: Burianovo Děčko a Osvobozené divadlo s Voskovcem, Werichem a Ježkem. Řada jmen, která jsou dnes nedílnou součástí naší kultury, spolu-vytvářela profil tohoto časopisu nebo se v něm uvedla. Své první verše tu tiskli Jiří Orten, Ivan Blatný a Štefan Žáry. Psali sem Jan Drda a Kamil Bednář, začínali tady Peter Karvaš, Jiří Hájek, Lumír Čivrný, Bohuslav Brezovský, Josef Hiršal, Ivan Osvald, Karel Reiner, Ludvík Kundera, Bedřich Stern zvaný Stella, který za války zahynul v Osvětimi, a v časopise bychom našli i kresby Arnošta Paderlíka. Jakkoliv vážná byla doba, v níž *Mladá kultura* vznikla, specifickou barvu, chuť i vůni její činnosti dodával humor pěstovaný na stránkách časopisu a jako rovnocenný partner politických diskusí a sportovních soutěží „mohutně provozovaný“ na letních táborech *Mladé kultury* – na Oravě, v Ľupči, v Pribylině, v Kralovanech. Humor prostoupil celý krátký život hnutí; vtipy na stránkách časopisu, točící se především kolem školy, profesorských „moudrostí“ a breptů, se staly důležitým protipólem boje za školní samosprávu a diskusi na věčně živé téma – nedemokratické zkostnatělosti školního systému první republiky:

—

Vážení čtenáři, právě jste dočetli ukázkou z knihy Literární reportáže.
Pokud se Vám ukázka líbila, na našem webu si můžete zakoupit celou knihu.